

College voor Toetsen en Examens

TOELICHTING OP HET CENTRAAL EXAMEN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN HAVO EN VWO 2022

November 2021

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Opbouw van de syllabus	6
3	Het examen	9
4	De vraagstelling	10
5	Toepassing van het correctievoorschrift	14

1 Inleiding

Het vak maatschappijwetenschappen is sterk vernieuwd. Het uitgangspunt van het vernieuwde examenprogramma is de concept-contextbenadering. Daarbij is gekozen voor een kennisbasis van kernconcepten die leerlingen moeten kunnen toepassen in contexten, zowel specifieke contexten die in de syllabus zijn beschreven als onbekende contexten.

Met deze toelichting wil het College voor Toetsen en Examens (CvTE) docenten helpen bij het voorbereiden van hun leerlingen op het centraal examen en bij het corrigeren van de examens. In deze toelichting bespreken we de syllabus, de structuur van het nieuwe examen, de aard van de vraagstelling en het correctievoorschrift.

Eerdere versies van deze toelichting verschenen in 2018 en 2019 voor havo en 2019 en 2020 voor vwo. In deze nieuwe versie zijn havo en vwo samengevoegd. Bij de keuze van voorbeelden is gebruik gemaakt van de centrale examens 2021.

2 Opbouw van de syllabus

De syllabus is een toelichting op het examenprogramma en uitgangspunt bij de constructie en vaststelling van een examen. De syllabus gaat alleen over de domeinen die in het centraal examen worden geëxamineerd. De domeinen die enkel tot het schoolexamen behoren zijn door de SLO uitgewerkt in een [handreiking voor het schoolexamen](#).

De syllabi maatschappijwetenschappen havo en vwo kennen vijf domeinen. Het domein A gaat over vaardigheden. De domeinen B t/m E gaan elk over een van de vier hoofdconcepten: 'vorming', 'verhouding', 'binding' en 'verandering'. Elk domein kent een aantal subdomeinen. Er is onderscheid tussen subdomeinen die de 23 kernconcepten omschrijven en subdomeinen met een beschrijving van specifieke contexten.

De syllabus kent ook bijlagen. Bijlagen 1, 2, 4 en 6 bevatten informatie voor docenten en behoren derhalve niet tot de verplichte stof voor het centraal examen. De [bijlagen 3 en 5 maken wel onderdeel uit van de verplichte stof](#). Bijlage 3 betreft de omschrijvingen van de concepten. Leerlingen moeten de omschrijvingen van de hoofd- en kernconcepten beheersen en weten welke kernconcepten bij welk hoofdconcept zijn ingedeeld. Bijlage 5 gaat over politiek en het proces van politieke besluitvorming. Leerlingen moeten deze leerstof in het centraal examen kunnen toepassen.

Onderstaand schema bevat de indeling van de domeinen in de syllabus **havo**.

Domeinen	Subdomeinen	
A Vaardigheden	A1	informatievaardigheden
	A2	concept context benadering
	A3	onderzoeksvaardigheden
B Hoofdconcept vorming	B1 en B2	de kernconcepten, ingedeeld bij vorming
	B3 en B4	specifieke context: Het gezin en andere samenlevingsvormen in Nederland vanaf de tweede helft van de 20 ^e eeuw met inbegrip van het overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen
C Hoofdconcept verhouding	C1, C2 en C3	de kernconcepten, ingedeeld bij verhouding
	C4, C5 en C6	specifieke context: Maatschappelijke verschillen met inbegrip van het overheidsbeleid en standpunten van aanhangers van politieke stromingen
D Hoofdconcept binding	D1 en D2	de kernconcepten, ingedeeld bij binding
	D3 en D4	specifieke context: Veiligheid met inbegrip van het overheidsbeleid en standpunten van aanhangers van politieke stromingen

E Hoofdconcept verandering	E1 en E2	de kernconcepten, ingedeeld bij verandering Geen specifieke context. NB, de subdomeinen E3 en E4 worden niet in het centraal examen getoetst.
Bijlagen 3 en 5		Maken onderdeel uit van de leerstof voor het centraal examen

Onderstaand schema bevat de indeling van de domeinen in de syllabus **vwo**.

Domeinen	Subdomeinen	
A Vaardigheden	A1	informatievaardigheden
	A2	concept-contextbenadering, paradigma's
	A3	onderzoeksvaardigheden
B Hoofdconcept vorming	B1 en B2	de kernconcepten, ingedeeld bij vorming
	B3	specifieke context: visies vanuit paradigma's op socialisatie en politieke socialisatie
C Hoofdconcept verhouding	C1, C2 en C3	de kernconcepten, ingedeeld bij verhouding
	C4, C5	specifieke context: machtsverhoudingen binnen een specifieke context en overheidsbeleid ten aanzien van het buitenland
D Hoofdconcept binding	D1 en D2	de kernconcepten, ingedeeld bij binding
	D3, D4 en D5	specifieke context: voorbeeld binnen een specifieke context van effecten van ontwikkelingen op politieke bindingen in een samenleving en voorbeeld binnen een specifieke context dat van invloed is op affectieve bindingen in de samenleving en overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen
E Hoofdconcept verandering	E1 en E2	de kernconcepten, ingedeeld bij verandering
	E3 en E4	specifieke context: effecten van veranderingen binnen een specifieke context op andere maatschappelijke vraagstukken en standpunten van aanhangers van politieke stromingen over vraagstukken die samenhangen met veranderingsprocessen
Bijlagen 3 en 5		maken onderdeel uit van de leerstof voor het centraal examen

Aanvullend op bovenstaand schema is het belangrijk te wijzen op paragraaf 2.1 van de syllabus over bekend veronderstelde voorkennis. Daarin staat:

“De kandidaat is bekend met die begrippen uit het examenprogramma maatschappijleer die in domein B: Rechtsstaat en domein C: Parlementaire Democratie van dit programma voorkomen, en die logischerwijs bij het CE-deel van het examenprogramma Maatschappijwetenschappen aan de orde kunnen komen. Deze begrippen worden wel bekend verondersteld, maar niet als zodanig bevraagd in het CE Maatschappijwetenschappen.”

3 Het examen

Het centraal examen beoogt een valide examen te zijn. Dat wil onder meer zeggen dat het examen de doelen van het examenprogramma toetst (een combinatie van kennis en vaardigheden) en inhoudelijk goed aansluit bij de syllabus door een spreiding van vragen over de (sub)domeinen van de syllabus. Over validiteit van het examen kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

Ten eerste kunnen in één examen niet alle subdomeinen worden getoetst. In het examen wordt geprobeerd een breed scala aan kernconcepten aan bod te laten komen. Dit betekent dat de subdomeinen over de kernconcepten (B1, B2, C1, C2, C3, D1, D2, E1 en E2) vaak in examens terug te vinden zijn. Uiteraard worden behalve over de kernconcepten, ook vragen over overige kennis, begrippen en theorieën uit de(z) subdomeinen gesteld.

Een examen bevat ook vragen aan de hand van de subdomeinen over de specifieke contexten: B3, B4 (alleen havo), C4, C5, C6 (alleen havo), D3, D4, D5 (alleen vwo), E3 (alleen vwo), E4 (alleen vwo) en over domein A en de bijlagen 3 en 5. Maar hoeveel vragen dat zijn en of die over één of over meer specifieke contexten gaan, zal van examen tot examen verschillen. Doordat de concept-context benadering leidend is voor het examenprogramma komen in het examen ook nieuwe contexten voor. Het centraal examen heeft dus betrekking op de gehele syllabus (alle domeinen én bijlage 3 en 5).

Ten tweede geeft de syllabus geen volledige beschrijving van de inhoud van een examen. Zoals in het voorwoord van de syllabus is geschreven: "De functie [van de syllabus] is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zoveel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt."

Ten derde: de examenstof is beschreven in de syllabus maatschappijwetenschappen. Bij de constructie en vaststelling van een examen wordt geen rekening gehouden met hoe een lesmethode de syllabus interpreteert.

Voor een indruk van het nieuwe examen zijn de examens van 2021 het meest geschikt. Ook de examens van 2019 (voor vwo het pilot-examen) en 2018 (voor havo en vwo het pilot-examen) kunnen een indruk geven. De pilotexamens van de jaren ervoor zijn gebaseerd op een oudere versie van de syllabus die afwijkt van de huidige versie.

4 De vraagstelling

De vraagstelling in het centraal examen maatschappijwetenschappen verschilt op een aantal punten van de examenvragen die gesteld werden in de examens gebaseerd op het oude programma maatschappijwetenschappen (voor vwo de reguliere examens tot en met 2019, voor havo de reguliere examens tot en met 2018).

Het examen kent om en nabij 25 vragen. Dat zijn iets minder vragen dan in de examens bij het oude programma. Dit komt doordat het toepassen van kernconcepten meer tijd vraagt van leerlingen.

Het examen kent veel minder reproductievragen dan de examens bij het oude programma, maar reproductievragen zijn niet geheel afwezig.

In verschillende examenvragen wordt leerlingen gevraagd om hoofd- of kernconcepten toe te passen op bekende of nieuwe contexten. Leerlingen moeten de concepten actief gebruiken. Actief gebruik van een concept gaat verder dan het alleen maar reproduceren van de definitie. Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat de leerlingen de omschrijving van het concept concreet maken (toepassen) in de gegeven context (recontextualiseren).

Om dit actief gebruik te beklemtonen, was in de pilotfase van het nieuwe programma maatschappijwetenschappen in het opgaveboekje van het examen hierover een *Aanwijzing voor de kandidaat* opgenomen. Deze aanwijzing wordt voor havo vanaf het CE 2019 en voor vwo vanaf het CE 2021 niet langer vermeld. In de formulering van vragen is duidelijk aangegeven of leerlingen de hoofd- of kernconcepten moeten gebruiken. Wij verwachten dat u als docent de leerlingen voorbereidt op h e zij dat op een actieve manier moeten doen.

Als een examenvraag naar de omschrijving van een hoofd- of kernconcept vraagt, dan wordt verwacht dat de leerling weet dat een hoofd- of kernconcept verschillende aspecten kent die in samenhang het complete hoofd- of kernconcept uitmaken. Met alleen 'het vermogen om hulpbronnen in te zetten' wordt bijvoorbeeld nog geen macht uitgedrukt. De leerling moet in de beantwoording van de examenvraag dan ook alle benodigde aspecten concreet maken (toepassen) in de gegeven context, bijvoorbeeld een tekst.

Eenzelfde actief gebruik geldt ook voor omschrijvingen van bijvoorbeeld begrippen of theorie en: leerlingen moeten die aspecten uit de omschrijving concreet maken, die in de gegeven context van toepassing zijn en die in samenhang het begrip of de theorie omvatten.

Een voorbeeld van een vraag uit een havo-examen waarin actief gebruik van een hoofdconcept wordt gevraagd is vraag 24 uit het havo-examen van 2021-1.

Gebruik tekst 4.

Uit tekst 4 blijkt dat mbo'ers wettelijk 'studenten' gaan heten in plaats van 'deelnemers'.

a Leg uit dat JOB macht heeft. Gebruik in je uitleg:

- de omschrijving van het kernconcept macht;*
- informatie uit tekst 4 waaruit het kernconcept macht blijkt.*

b Leg vervolgens uit waarom de macht van JOB politieke macht is.

Door aan te geven dat de leerling in zijn antwoord op de vraag 'de omschrijving' van het kernconcept macht moet gebruiken, evenals informatie uit tekst 4 waaruit het kernconcept macht blijkt, worden in de vraag kernconcept en de toepassing in de gegeven context expliciet aan elkaar gekoppeld.

In bovenstaande voorbeeldvraag moet de leerling dus het kernconcept macht niet alleen reproduceren, maar ook de aspecten die in samenhang het kernconcept macht beschrijven toepassen op tekst 4.

maximumscore 3

Een juist antwoord bevat:

a

een uitleg dat JOB macht heeft, door:

- een toepassing van het inzetten van hulpbronnen uit de omschrijving van het kernconcept macht en informatie uit tekst 4 waaruit het inzetten van hulpbronnen blijkt* *1*
- een toepassing van het bereiken van doelstellingen uit de omschrijving van het kernconcept macht en informatie uit tekst 4 waaruit het bereiken van doelstellingen blijkt* *1*

b

- een uitleg dat dit politieke macht is omdat JOB de politieke besluitvorming heeft kunnen beïnvloeden* *1*

voorbeeld van een juist antwoord:

a

- Uit tekst 4 blijkt dat JOB een jaar lang heeft gelobbyd en actie heeft gevoerd (r. 34-36). Hieruit blijkt dat JOB hulpbronnen heeft ingezet* *1*
- Dit heeft JOB gedaan om te bereiken dat de wet gewijzigd wordt en mbo'ers voortaan student genoemd worden in plaats van deelnemers. Deze doelstelling heeft zij bereikt (r. 37)* *1*

b

- De macht van JOB is politieke macht omdat JOB de politieke besluitvorming heeft kunnen beïnvloeden* *1*

Voor de toelichting bij het correctievoorschrift zie blz. 14 e.v.

Een voorbeeld van een vraag uit een vwo-examen waarin actief gebruik van een kernconcept wordt gevraagd is vraag 7 uit het vwo examen van 2021.

Gebruik de inleiding.

Leg uit dat het Internationaal Strafhof bijdraagt aan de institutionalisering van het internationaal strafrecht. Gebruik in je uitleg:

- de omschrijving van het kernconcept institutionalisering;*
- drie voorbeelden uit de inleiding om institutionalisering te illustreren.*

Door aan te geven dat de leerling in zijn antwoord op de vraag 'de omschrijving van' het kernconcept institutionalisering moet gebruiken, evenals drie voorbeelden uit de inleiding om dit kernconcept te illustreren, worden in de vraag het kernconcept en de toepassing in de gegeven context expliciet aan elkaar gekoppeld.

In bovenstaande voorbeeldvraag moet de leerling drie voorbeelden uit de inleiding gebruiken die alle drie een ander aspect van institutionalisering illustreren, aangezien deze aspecten samen het proces beschrijven dat het kernconcept institutionalisering uitdrukt en deze aspecten te herkennen zijn in de context die beschreven staat in de inleiding.

maximumscore 3

Een juist antwoord bevat:

- een complex van waarden uit de omschrijving van het kernconcept institutionalisering en een voorbeeld daarvan uit de inleiding* *1*
- geformaliseerde regels uit de omschrijving van het kernconcept institutionalisering en een voorbeeld daarvan uit de inleiding* *1*
- een uitleg van de manier waarop het Internationaal Strafhof bijdraagt aan de institutionalisering van het internationaal strafrecht, met een toepassing van standaardgedrag patronen uit de omschrijving van het kernconcept institutionalisering en een voorbeeld daarvan uit de inleiding* *1*

voorbeeld van een juist antwoord:

- Het Internationaal Strafhof is gebaseerd op een complex van waarden, namelijk internationale mensenrechten, veiligheid en stabiliteit* *1*
- en op geformaliseerde regels, namelijk een statuut voor het vervolgen van verdachten van misdaden in de internationale gemeenschap* *1*
- Deze waarden/regels zijn vastgelegd in standaardgedrag patronen die het gedrag van staten reguleren, namelijk in het internationaal strafrecht waarin staat dat verdachten van misdaden onder bepaalde omstandigheden vervolgd kunnen worden door het Internationaal Strafhof. Dus draagt het Internationaal Strafhof bij aan de institutionalisering van het internationaal strafrecht* *1*

Voor de toelichting bij het correctievoorschrift zie blz. 14 e.v.

In bovenstaand voorbeeld wordt het te gebruiken kernconcept in de vraag benoemd. Bij de meeste vragen wordt het hoofd- of kernconcept gegeven. Het komt echter voor dat leerlingen zelf een hoofd- of kernconcept moeten kiezen. In andere vragen dient een leerling zelf een kernconcept te herkennen of in een nieuwe context verbanden te leggen tussen concepten. Soms wordt in een vraag aangegeven dat een bepaald hoofd-

of kernconcept niet gebruikt mag worden, bijvoorbeeld om ervoor te zorgen dat een leerling in één examen niet steeds hetzelfde concept in zijn antwoorden gebruikt.

In het examen maatschappijwetenschappen kunnen ook vragen voorkomen over de methodiek van onderzoek. Deze vragen sluiten aan bij domein A3 over onderzoeksvaardigheden waarin enkele vaardigheden specifiek zijn benoemd. In het examen havo 2021-1 bijvoorbeeld, gaan vraag 7 en 8 over onderzoeksvaardigheden. In het examen vwo 2021-1 gaan vraag 4, 5, 21 en 22 over onderzoeksvaardigheden.

In opgaven kan gebruikgemaakt worden van fictieve of aangepaste bronnen waarmee een deels fictieve context wordt gecreëerd, de zogenaamde 'Streuvelopgaven'. Dit wordt bijvoorbeeld gedaan als de werkelijke context of de oorspronkelijke bron te complex is om in het examen aan te bieden. Een voorbeeld van zo'n opgave is opgave 3 uit het vwo-examen 2019-1.

Bij veel vragen wordt sturing gegeven door *Gebruik in je antwoord/uitleg etc.* gevolgd door losse streepjes. Deze 'aandachtsstreepjes' geven aan wat in een juist antwoord op de vraag verwerkt moet worden.

De aandachtsstreepjes in de vraag staan niet voor de wijze waarop de punten van de vraag moeten worden toegekend of het maximaal aantal punten dat aan een vraag wordt toegekend. De aandachtsstreepjes schrijven ook geen volgorde voor.

5 Toepassing van het correctievoorschrift

Met het introduceren van de concept-context benadering in het examen is het correctiemodel gewijzigd. Bij veel vragen kent het correctiemodel twee onderdelen:

- 1) Het eerste deel bevat de onderdelen die een juist antwoord moet bevatten, steeds ingeleid met de zin '*Een juist antwoord bevat ...*'.
- 2) Het tweede deel bevat een of meer omschrijvingen van een voor de hand liggend antwoord en start daarom met de zin '*voorbeeld van een juist antwoord...*'.

Deze vorm van het correctiemodel is gekozen om u als docent handvatten te geven bij de correctie van het examen. Immers, bij de constructie en vaststelling van het examen kunnen niet alle mogelijke antwoorden van leerlingen van tevoren worden ingeschat of worden uitgewerkt in het correctievoorschrift. Het in het correctiemodel gegeven '*voorbeeld van een juist antwoord*' is volgens de examenmakers een voor de hand liggend juist antwoord. Wijkt het antwoord van de leerling af van het gegeven voorbeeld in het correctiemodel, maar worden de onderdelen uit '*Een juist antwoord bevat...*' op een volgens u overtuigende en correcte manier gebruikt, dan moeten scorepunten worden toegekend. 'Correct' is hier bedoeld in de zin van regel 3.3 van het correctievoorschrift: gebaseerd op 'aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten' uit vakliteratuur. Vanaf de examens 2022 is bovenstaande toelichting opgenomen in het correctiemodel onder *3 Vakspecifieke regels*.

Bij sommige vragen is '*Een juist antwoord bevat*' niet of weinig gespecificeerd. Bij andere vragen is in '*Een juist antwoord bevat*' preciezer beschreven wat het antwoord moet bevatten. Hiervoor kunnen verschillende redenen zijn: er kan bijvoorbeeld maar één antwoord juist zijn, of er kunnen bijvoorbeeld bepaalde onderdelen vereist zijn voor een inhoudelijk juist antwoord op de vraag.

De examenvragen geven veelal de mogelijkheid aan leerlingen om tot verschillende antwoorden te komen. Het vernieuwde examenprogramma met de concept-context benadering en het daarbij behorende gewijzigde correctiemodel gaat uit van de expertise van de docenten / correctoren om de verschillende antwoorden van leerlingen te beoordelen op juistheid aan de hand van '*Een juist antwoord bevat*'. Om echter zoveel mogelijk misverstanden en discussie tussen correctoren te voorkomen, en gelijke beoordeling te bevorderen, is daar waar de examenmakers het noodzakelijk achten, '*Een juist antwoord bevat*' gespecificeerd.

Bij het beoordelen of een leerling op basis van het '*Een juist antwoord bevat*' vakinhoudelijk correct antwoord heeft gegeven, dient niet uit het oog verloren te worden dat uiteindelijk wel antwoord gegeven moet worden op de vraag. De volgorde waarin leerlingen de onderdelen van '*Een juist antwoord bevat*' in hun antwoord verwerken kan afwijken van de volgorde in het correctievoorschrift.

Hieronder een voorbeeld van een vraag uit het **havo**-examen 2021-1:

vraag 16 luidt:

Gebruik tekst 2.

Hofstede noemt vijf dimensies waarop je culturen van elkaar kunt onderscheiden. Vier hiervan zijn:

- langetermijngerichtheid versus kortetermijngerichtheid*
- grote machtsafstand versus kleine machtsafstand*
- individualistisch versus collectivistisch*
- masculien versus feminien*

De vijf dimensies hebben elk twee polen. Zo heeft de dimensie masculien versus feminien de pool masculien en de pool feminien.

a Noem de vijfde dimensie van Hofstede, die hierboven niet genoemd is.

b Leg vervolgens uit welke pool van deze dimensie het meest past bij het leven van digitale nomaden. Gebruik in je uitleg:

- een omschrijving van deze vijfde dimensie van Hofstede;*
- informatie uit tekst 2 waaruit de gekozen pool van de dimensie blijkt.*

Het correctievoorschrift is als volgt geformuleerd:

maximumscore 2

Een juist antwoord bevat:

a

- het noemen van de dimensie lage onzekerheidsmijding versus hoge onzekerheidsmijding*

1

b

- een uitleg dat het leven van digitale nomaden meer past bij een cultuur met lage onzekerheidsmijding, met een toepassing van de dimensie lage onzekerheidsmijding versus hoge onzekerheidsmijding en informatie uit tekst 2 waaruit de pool lage onzekerheidsmijding blijkt*

1

voorbeeld van een juist antwoord:

a

- De vijfde dimensie van Hofstede is lage onzekerheidsmijding versus hoge onzekerheidsmijding*

1

b

- Het leven van digitale nomaden past meer bij een cultuur met lage onzekerheidsmijding. Digitale nomaden hebben relatief weinig behoefte aan voorspelbaarheid en regels en voelen zich relatief weinig bedreigd door onzekere of onbekende situaties. Uit tekst 2 blijkt bijvoorbeeld dat digitale nomaden geen vaste verblijfplaats hebben (r. 1-5)*

1

In bovenstaand voorbeeld schrijft het 'Een juist antwoord bevat' voor dat alleen de dimensie lage onzekerheidsmijding versus hoge onzekerheidsmijding goed gerekend mag worden.

Op basis van 'Een juist antwoord bevat' moet de leerling bij b een uitleg geven dat het leven van digitale nomaden meer past bij (een cultuur met) lage onzekerheidsmijding. Die uitleg mag ook gegeven worden met gebruik van andere informatie uit de tekst dan die gegeven is in het voorbeeldantwoord, mits de uitleg correct is.

Een uitleg uitgaande van hoge onzekerheidsmelding of een andere dimensie is onjuist.

Niet alle correctiemodellen hebben overigens deze tweeledige structuur. Er zijn ook vragen met een correctiemodel zoals in examens bij het oude programma.

Zoals in hoofdstuk 4 bij de vraagstelling al vermeld, geven de aandachtsstreepjes in de vraag niet per definitie aan op welke wijze punten moeten worden toegekend. Het maximaal aantal toe te kennen punten voor een juist antwoord komt ook niet steeds overeen met het aantal aandachtsstreepjes in de vraag.

De scoreverdeling hangt af van de mate van complexiteit, transfer en denkvaardigheden die de vraag kenmerkt. Overigens wordt bij havo eerder een los scorepunt toegekend voor reproductie of voor bijvoorbeeld een tekstverwijzing dan bij vwo.

